

VILNIAUS BAŽNYČIŲ IR VIENUOLYNŲ PAVEIKSLŲ RESTAURAVIMAS XVIII A. PABAIGOJE – XIX A. PRADŽIOJE

JUOZAPAS BLAŽIŪNAS

Iki XVIII a. pabaigos vyravusi tapybos kūrinių restauravimo metodika, literatūroje ir šaltiniuose įvardijama kaip tapybos kūrinių „atnaujinimas“¹, dažnai pasireiškęs visišku arba daliniu paveikslo vaizdinės pusės užtapyimu ir autorinės idėjos pakeitimu, sukuriant paveikslo „atnaujinimo“ įspūdį, XVIII a. pabaigoje pasikeitė. Akivaizdžiai tapo pastebimas naujas kokybinis restauravimas, kuriam buvo būdingas požiūris, kad seni paveikslo yra vertingi savo autentiškumu, istorija, siužetu, autoryste ir gerbimu, dėl to juos reikia išsaugoti ir restauruoti, o restauravimo metu būtina atidengti tai, kas paslėpta ankstesnių „atnaujinimų“ ar laiko pažeidimų. Tokia restauravimo koncepcija buvo suformuluota Apšvietos epochos idėjų ir yra pastebimos akivaizdžios sąsajos su Vilniaus universitete įsteigta Tapybos ir piešimo katedra, kurios dėstytojai ir studentai įvairiose Vilniaus miesto bažnyčiose ir vienuolynuose restauravo nykstančius meno kūrinius. 1832 m. gegužės 13 d. uždarius Vilniaus universitetą meno kūrinių išsaugojimo tendencijos nesibaigė, nes vėliau įvairių Europos ir Rusijos meno mokyklų lietuvių kilmės auklėtiniai sėkmingai tęsė meno kūrinių restauravimą. Ir tik tokių restauravimo darbų dėka buvo išsaugoti tikintiesiems ir pasauliečiams brangūs bei vertingi meno kūriniai, kurie ir dabar puošia Vilniaus miesto bažnyčias ar yra saugomi įvairių muziejų fonduose.

Apšvietos epochos idėjos buvo veiksnys, įtakojęs tapybos ir piešimo katedrų įkūrimą senajame Vilniaus universitete, o tai lėmė dailininko profesijos statuso pakėlimą iš amatininko į aukštesnį intelektualinį rangą².

¹ Rašytiniuose šaltiniuose ir literatūroje, taip pat paveikslų vaizdinėje ir nugarinėje pusėje restauravimui įvardyti dažniausiai vartojami lenkiški žodžiai – *odnowił, gruntownie odnowił, odnowion, restawrował, restaurował, uzupełnił renowacje, renował, poprawnie przemalował*, taip pat lotyniški – *restauratur*, kartais net *pinxit*.

² Antanas Kulakauskas, „Dailės katedrų įkūrimo Vilniaus universitete istorinės aplinkybės“, *Acta academiae artium vilnensis*, t. 11: *Pranciškus Smuglevičius ir jo epocha*, su-

Jau XVII a. antroje pusėje Vakarų Europos Apšvietos epochos tapybos restauravimo idėjas išdėstė Prancūzijos tapybos ir skulptūros akademijos dėstytojas Charles Perrault (1628–1703). Kalbėdamas apie kūrinių senatį jis nedviprasmiškai pasisakė prieš bet kokią tapybos kūrinių pertapymą, atnaujinimą ar restauravimą, ir teigė, kad paveikslas turi mirti savo mirtimi ir į jo būtį negalima kištis³. Tačiau tokie teiginiai neįtakojė Abiejų Tautų Respublikos bažnyčių ir vienuolynų religinių paveikslų, nes tikintiesiems buvo svarbus pats materialus objektas kaip tikėjimo atspindys ir simbolis, kuris nesensta ir išlieka nepakitęs. Nekintančią paveikslų būtį turėjo užtikrinti įvairaus profesinio pasirengimo dailininkai-restauratoriai, kurie restauruodami meno kūrinius prailgindavo jų egzistavimo laiką.

Apie tai, kad įvairūs dailės mecenatai rūpinosi paveikslų išsaugojimu ir restauravimu, 1847 m. yra užsiminęs dailininkas Vincentas Smakauskas (Wincenty Smokowski, 1797–1876) rašydamas apie dailininkus-restauratorius, „kurių vardus iš mūsų amžinai atėmė viską naikinantis laikas“⁴:

Labai daug tų paveikslų, akivaizdžių mūsų protėvių nuoširdaus tikėjimo įrodymų, vienintelių tapybos paminklų, išliko nepažeisti net iki šių laikų, nes garbingi dovanotojai paprastai turėjo dorus, dievobaimingus sekėjus, kurių tauri ranka mokėjo pasirūpinti šiais šventais paminklais ir juos apsaugoti nuo sunaikinimo negandų.⁵

Nuo 1798 m. Vilniaus universiteto Tapybos ir piešimo katedros profesoriaus pareigoms buvo pakviestas Pranciškus Smuglevičius (Franciszek Smuglewicz, 1745–1807), kurio žinios veikė ir tapybos restauravimo smparatos kaitą Lietuvoje, nes Apšvietos epochos idėjos skatino domėjimąsi senovės paminklais, o tai neišvengiamai atsiliepė nagrinėjant autentiškumo problemas ir kūrinių išsaugojimo būdus.

Iliustratyvus pavyzdys, kaip keitėsi požiūris į meno kūrinių restauravimą, būtų Mykolo Homolickio (Michał Homolicki, 1791–1861), remiantis

darytojas Vidmantas Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 5.

³ Charles Perrault, „Paraleles des Anciens et Modernes“, in: Zygmunt Waźbiński, *O rozpoznawaniu i wartościowaniu obrazów: Poglądy siedemnastowiecznych pisarzy i amatorów sztuki*, (ser. *Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Skrypty i Teksty Pomocnicze*), Toruń: Nakładem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1975.

⁴ Wincenty Smokowski, „Do wspomnień o szkole malarskiej wileńskiej, Adama Szymesza“, *Athenaeum*, t. 1, Wilno, 1847, p. 171.

⁵ *Ibid.*, p. 171–172.

neįvardytu šaltiniu, paminėtas atvejis, kai Smuglevičiui, apie 1785 m. baigusiam tapyti paveikslus⁶ Vilniaus Švč. Trejybės cerkvėje ir bazilijonų vienuolyne, buvo pasiūlyta pertapyti XVI a. *Dievo Motinos Odigitrijos* ikoną, tačiau Smuglevičius vienuolyno patikėtinį smarkiai išbaręs už tokį nevykusį pasiūlymą⁷. Toks požiūris ir tokios moralinės nuostatos būdingos išsilavinusiems ir Apšvietos idėjų subrandintoms asmenybėms, kurių požiūriu meno kūriniam svarbus ir autentiškumas, atskleidžiantis praėjusių laikų dvasią. Ne veltui Smuglevičius yra žinomas ir kaip Vilniaus senovės paminklų tapytojas, užfiksavęs ne vieną miesto fragmentą, nostalgiskai atskleiddamas istorinės nykstančios architektūros grožį.

Kad Smuglevičius domėjosi senąja Vilniaus daile, galima paminėti ir jo apsilankymą 1785 m. liepos 13 d. Vilniaus Bernardinų bažnyčioje, kurioje jis apžiūrėjo koridoriuose ir chore buvusius senus paveikslus ir juos labai išgyrė⁸. O kad jis restauruodavo paveikslus, yra žinoma, jog jam sugrįžus iš mokslų Romoje į Varšuvą, apie 1784–1785 m. Lenkijos karaliui ir Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Stanislovui Augustui Poniatovskiui įsakius, restauravo Varšuvos pranciškonų reformatų Šv. Antano Paduviečio bažnyčios⁹ paveikslą *Zigmantas Vaza, suteikiantis privilegijas reformatams*, kabėjusį antroje kairės navos nišoje¹⁰. Nors 1841 m. spaudoje¹¹ buvo teigiama, kad šį paveikslą „nutapė“ Smuglevičius, tačiau tai klaida, nes jį nutapė nežinomas italų dailininkas, Hanibalo Vinci mokinys. Turbūt Smuglevičiaus atliktas paveikslo restauravimas buvo labai sėkmingas, jei tokio restauravimo rezultatas buvo paveikslo autorystės pakeitimas.

Minėtinas Smuglevičiaus mokinys yra Danielius Kondratavičius (Daniel Kondratowicz, 1765–1844), kuris po trumpų mokslų Vilniuje nuo 1786 m. mokėsi Varšuvoje Smuglevičiaus dirbtuvėse. Kondratavičius garsėjo portretų, mitologinių, istorinių ir alegorinių paveikslų tapyba bei piešimo ir tapybos mokymu. 1823 m. Kondratavičius restauravo Simono Čechavičiaus (Szymon Czechowicz, 1689–1775) paveikslus Karmelitų bažnyčioje

⁶ Paveikslai *Salvator Mundi*, *Apaštalai Petras ir Povilas*, Šv. Bazilijus, Šv. Mikalojus, Šv. Makrina, Šv. Pafnucijus ir Švč. Mergelės Marijos sužieduotuvės.

⁷ Vladas Drėma, *Pranciškus Smuglevičius*, Vilnius: Vaga, 1973, p. 214.

⁸ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 212.

⁹ Šios bažnyčios koridoriuje yra išlikusi Smuglevičiaus epitafija.

¹⁰ Edward Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 2, Warszawa: Nakładem autora, 1851, p. 190.

¹¹ *Kuryer Warszawski*, 1841, Nr. 148.

Lešne (Leszno, Lenkija) ir nežinomus paveikslus Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje Varšuvoje¹².

Yra žinoma, kad Smuglevičius XVIII a. pabaigoje, Kauno karmelitams užsakius, Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčiai nutapė paveikslą Šv. Teresės vizija¹³. Tuo metu, kai Smuglevičius dirbo Kaune, toje pačioje Šv. Kryžiaus bažnyčioje jis restauravo ir dabar ten tebesantį XVIII a. paveikslą su sidabro aptais Švč. Mergelė Marija Škaplierinė (il. 1), taip pat paveikslus Šv. Juozapas¹⁴, Šv. Elijus ir Šv. Simonas Stokas¹⁵. Kur ir kada Smuglevičius išmoko restauruoti paveikslus, iki šiol nežinoma, tačiau reikėtų paminėti Italijos Šv. Luko akademiją Romoje, kurioje Smuglevičius studijavo 1765–1783 m., nes tą pačią akademiją baigė lenkų¹⁶ ir lietuvių¹⁷ kilmės dailininkai restauruodavo paveikslus įvairiose Lenkijos ir Lietuvos bažnyčiose, taip pat privačių kolekcijų eksponatus.

Smuglevičius būdamas Vilniaus vyriausiosios mokyklos Tapybos ir piešimo katedros profesoriumi, greičiausiai studentus supažindindavo ir su restauravimo metodika, nes dalis jo mokinių yra žinomi kaip puikūs restauratoriai.

Didelės įtakos senųjų dailės kūrinių vertės sampratai turėjo ir kitas Dailės katedrų dėstytojas – Juozapas Saundersas (Joseph Saunders, 1773–1845). Pakviestas Čartoriskų giminės iniciatyva, 1810–1821 m. su pertraukomis jis

¹² *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.): Malarze, rzeźbiarze, graficy, praca zbiorowa pod redakcją Jolanty Maurin Białostockiej i Janusza Derwojeda, t. IV: Kl-La, Wrocław: Ossolineum, 1986, p. 80.*

¹³ Tojana Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai: Basųjų karmelitų palikimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 206.

¹⁴ *Ibid.*, p. 183.

¹⁵ *Kauno architektūra*: Albumas, sudarytoja ir mokslinė redaktorė Algė Jankevičienė, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 97.

¹⁶ Pvz., dailininkas Aleksandras Kokuliaras (Aleksander Kokular, 1793–1846) nuo 1814 m. mokėsi Vienos menų akademijoje, 1817–1818 ir 1824–1826 m. mokėsi Italijos Šv. Luko menų akademijoje Romoje. Greičiausiai buvo pažįstamas ir su Kanutu Rusecku, kuris 1822–1831 m. mokėsi pas tuos pačius dėstytojus Vincenzo Camuccini ir Bertelį Thorvaldseną. 1844–1846 m. Kokuliaras restauravo Smuglevičiaus paveikslus Šv. Trejybė, Angelas rodo vengrų karaliaus Stepono sūnui Emerikui kur statyti benediktinų vienuolyną, Šv. Juozapo mirtis, Šv. Benediktas ir šv. Scholastika, Konstantino motina šv. Elena bando švento kryžiaus stebuklingumą su ligoniu, Šv. Benedikto mirtis ir Švč. Mergelė Marija nekalto prasidėjimo Lysa Guros (Łysa Góra) benediktinų vienuolyno Šv. Kryžiaus bažnyčioje. Apie 1830 m. Aleksandro Potockio kvietimu jis dirbo senų paveikslų restauratoriumi Vilanovo (Wilanów) rūmuose netoli Varšuvos įsteigtoje meno galerijoje (*Słownik artystów polskich*, t. IV, p. 58–61).

¹⁷ Kanutas Ruseckas.

buvo Vilniaus universiteto Raižybos katedros profesorius ir pirmasis Lietuvoje sistemingai dėstė meno istoriją¹⁸. Saundersas, kaip ir nemažai kitų to meto dailininkų (tarp jų Martynas Januševičius ir Jonas Rustemas) priklausė „Uoliojo lietuvio“ (*Gorliwy Litwin*) masonų ložei¹⁹. Saundersas domėjosi Vilniaus dailės praeitimi ir rašė apie Čechavičiaus kūrybą²⁰, kurio paveikslus surado ir identifikavo Vilniaus Šv. Rapolo, Šv. Jokūbo ir Pilypo ir kitose bažnyčiose. Kiek yra žinoma, iš Vilniaus magistrato buvo gavęs leidimą restauruoti išaiškintus Čechavičiaus paveikslus²¹. Ar tai buvo įgyvendinta, informacijos nėra, tačiau yra žinoma, kad 1896 m. Vincencas Šlendzinskis (Wincenty Ślędziński, 1837–1909) nutapė paveikslą *Šv. Antano vizija*, turėjusį uždengti Šv. Rapolo bažnyčios šoniniame altoriuje buvusį labai nemokšišškai restauruotą Čechavičiui priskiriamą paveikslą²².

Po Smuglevičiaus mirties 1807 m. Vilniaus universiteto Tapybos ir piešimo katedros vedėju buvo Jonas Rustemas (1762–1835), toliau tęsęs Smuglevičiaus suformuotus dėstymo metodus.

Iš Lietuvoje dirbusių Smuglevičiaus ir Rustemo mokinių minėtinas Martynas Januševičius (Marcin Januszewicz, Januszkiewicz, 1780–?). Januševičius

1. Nežinomas Lietuvos dailininkas. Švč. Mergelė Marija Škaplierinė. XVIII a. pradžia. Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčia. XVIII a. pabaigoje restauravo Pranciškus Smuglevičius. Juozapo Blažiūno nuotr. 2010

¹⁸ *Vilniaus klasicizmas*: Parodos katalogas, Varšuvos nacionalinis muziejus, 1999 m. gruodis – 2000 m. sausis, Lietuvos dailės muziejus, 2000 m. kovas – rugsėjis, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, Baltos lankos, 2000, p. 335.

¹⁹ *Ibid.*, p. 335.

²⁰ „Wiadomość o życiu i dziełach Szymona Czechowicza“, *Dziennik Wileński*, 1815, t. II, p. 624–640.

²¹ Tomas Venclova, *Vilniaus vardai*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2006, p. 134.

²² *Artysta malarz Wincenty Ślędziński namalował do Kościoła Ś. Rafała piękny obraz „Widzenie ś. Antoniego”, który zastąpi w ołtarzu bocznym świątyni zniszczony barbarzyńską restauracją obraz pendzla jakoby Czechowicza* (*Przegląd Katolicki*, 1896-07-25 (08-06)).

čius 1804–1816 m. studijavo Vilniaus universitete, klausė Smuglevičiaus, Rustemo, greičiausiai ir Saunderso paskaitas. Dailininkas Smakauskas 1847 m. taip rašė apie Januševičių:

Geras buvo senų pažeistų paveikslų restauratorius, nes turėdamas kopijuotojo kantrybę, galėjo kruopščiai parinkti reikiamus tonus.²³

Rustemas 1815 m. pažymėjo, kad studentas Januševičius „tobulinasi aliejinės tapybos srityje, labai preciziškai kopijuoja žymiausių meistrų paveikslus, atkartoja spalvas ir kiekvieno dailininko potėpius“²⁴. 1828 m. Vilniaus universitete Januševičiui suteiktas Meno kandidato laipsnis²⁵.

1827–1828 m. Januševičius Vilniaus Šv. Jono bažnyčios centriniam altoriui nutapė paveikslus *Šv. Jonas Krikštytojas* ir *Šv. Jonas Evangelistas*²⁶, taip pat dar vieną nežinomą paveikslą tos pačios bažnyčios koplyčiai. Tais pačiais metais, kai buvo nutapyti paveikslai Šv. Jono bažnyčios centriniam altoriui, Januševičius restauravo 21 neįvardytą šios bažnyčios paveikslą²⁷.

1830 m. Januševičius restauravo Smuglevičiaus sukurtą Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslą *Šv. apaštalu Petro ir Pauliaus atsisveikinimas* (il. 2)²⁸. Dailininkas sugebėjo atkurti sugadintas vietas ir tik dėl šio savalaikio profesionalaus restauravimo paveikslas išliko²⁹.

1837 m. Januševičius restauravo Vilniaus Katedroje buvusius Smuglevičiaus paveikslus *Šv. Petras kalėjime stebuklingai iš grindų trykštančiu vandeniu krikštija kareivį*³⁰ (il. 3), Čechavičiaus *Nukryžiuvimą*³¹ (il. 4) ir *Šv. Ignaco Lojo-*

²³ Wincenty Smokowski, *op. cit.*, p. 163.

²⁴ Rūta Janonienė, *Jonas Rustemas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 74.

²⁵ *Ibid.*, p. 92.

²⁶ Šiuo metu paveikslai yra Vilniaus Šv. Jono bažnyčios centriniame altoriuje.

²⁷ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997, p. 185.

²⁸ 1800 m. Vilniaus Laterano reguliarieji kanauninkai remontuodami bažnyčią pardavė seną drožinėną juodojo ažuolo altorių ir vietoje jo Smuglevičiui užsakė nutapyti paveikslą, vaizduojantį apaštalu Petro ir Pauliaus atsisveikinimą. Šis paveikslas amžininkų (Smakausko, Homolickio) buvo vertinamas kaip bene pats geriausias Smuglevičiaus darbas iš visų bažnytinių jo kompozicijų, tačiau apie 1830 m. valant paveikslas buvo stipriai apdraskytas ir sugadintas, pažeistas autorinis dažų sluoksniu ir dėl to itin nukentėjo šio paveikslo koloritas.

²⁹ Vladas Drėma, *Pranciškus Smuglevičius*, p. 227.

³⁰ Paveikslas 1837 m. Januševičiaus buvo „atnaujintas ir laku padengtas“ (*Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, t. 1, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1838, p. 41).

³¹ Čechavičiaus paveikslas *Nukryžiuvimas* 1837 m. Januševičiaus buvo „sutvarkytas, nuvalytas ir laku padengtas, naujais paaukuotais rėmais įrėmintas“ (*Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, t. 1, p. 25).

2. Pranciškus Smuglevičius.
Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus atsisveikinimas.
1800. Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.
1830 m. restauravo Martynas Januševičius.
Juozapo Blažiūno nuotr. 2009

3. Pranciškus Smuglevičius.
Šv. Petras kalėjime stebuklingai iš grindų
trykštančiu vandeniu krikštija kareivį.
Vilniaus arkikatedra bazilika.
1837 m. restauravo Martynas Januševičius.
Juozapo Blažiūno nuotr. 2011

4. Simonas Čechavičius.
Nukryžiuavimas.
1837 m. restauravo Martynas Januševičius.
Juozapo Blažiūno nuotr. 2011

*los regėjimą*³² (il. 5). Pastaroji drobė prieš 1837 m. restauravimą buvo labai sunykusi, be to, pažeista perkėlimo iš vienos bažnyčios į kitą. Januševičius atlikta restauracija padėjo vertingam Čechavičiaus paveikslui išlikti. Žinoma, kad 1837 m. rugpjūčio 4 d. Vilniaus kapitula sumokėjo Januševičiui 15 rublių už *Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos*³³ portreto restauravimą ir už Kunigas Abraomo Vainos portreto kopiją³⁴.

Tais pačiais 1837 m. Vilniaus vyskupo Stroinovskio paragintas, Januševičius restauravo³⁵ Vilniaus Katedros Vainų giminės koplyčioje buvusį nedidelį *Švč. Mergelės Marijos su kūdikiu Jėzumi ir šv. Jonu* paveikslą³⁶, kurio autorystė buvo priskiriama žymiam italų dailininkui Antonio da Correggio, tačiau paveikslą restauravęs Januševičius tokią galimą autorystę paneigė³⁷.

Apie 1838 m. Januševičius restauravo Vilniaus benediktinių *Šv. Kotrynos* bažnyčios centrinio altoriaus Čechavičiaus paveikslą *Šv. Kotrynos sužieduotuvės* (il. 6). Apie tai 1838 m. rašo Homolickis:

³² Čechavičiaus paveikslas *Šv. Ignaco Lojolos regėjimas* nutapytas apie 1757 m. ir iki 1798 m. buvęs Vilniaus jėzuitų *Šv. Ignato* bažnyčios didžiajame altoriuje, 1798 m. perkeltas į Vilniaus Katedros Manvydų koplyčią ir pagal tą paveikslą koplyčią imta vadinti *Šv. Ignato* vardu. 1837 m. Januševičius Čechavičiaus *Šv. Ignaco Lojolos regėjimo* restauravimo metu pašalino autorines užlankas, autorinę drobę dubliavo ant naujos drobės miltų kleisteriu, autorinių dažų ir grunto sluoksnių netekimo vietas gruntavo restauraciniu gruntu (restauracinis gruntas uždengė dalį autorinio dažų sluoksnio), retušavo aliejiniiais dažais (retušas uždengė dalį autorinio dažų sluoksnio), paveikslo vaizdinę pusę padengė lako sluoksniu (LDM P. Gudyno restauravimo centras, kilnojamo kultūros paminklo restauravimo pasas Rest. Nr. 17/7647, restauratorius Algimantas Vaineikis).

³³ Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos portretas, LDM, Inv. Nr. Ap 2569, drobė, aliejinė tapyba, 70 x 95 cm. 1985 m. restauruotas LDM P. Gudyno restauravimo centre, tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga Nr. 6, 1983–1988 m., Rest. Nr. 73/4473, restauratorė Teresė Blažiūnienė. Paveikslo būklės prieš restauravimą aprašyme paminėta, kad autorinė paveikslo drobė dubliuota ant kitos drobės miltų kleisteriu, autorinės tapybos aliejinių dažų retušas patamsėjęs (retušas uždengė dalį autorinio dažų sluoksnio), lako sluoksnis storas.

³⁴ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: Malarze, rzeźbiarze, graficy*, praca zbiorowa pod redakcją Jolanty Maurin Białostockiej i Janusza Derwojeda, t. III: *H-Ki*, Wrocław: Ossolineum, 1979, p. 230–231.

³⁵ Restauravimo metu paveikslas nuvalytas ir retušuotas.

³⁶ Paveikslas *Švč. Mergelė Marija su kūdikiu Jėzumi ir šv. Jonu* buvo Vilniaus Katedros Vainų koplyčios altoriuje po Smuglevičiaus paveikslu *Šv. Petras kalėjime stebuklingai iš grindų trykštančiu vandeniu krikštija kareivį*.

³⁷ *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, t. 1, p. 81.

5. Simonas Čechavičius.
Šv. Ignaco Lojolos regėjimas.
1837 m. restauravo Martynas Januševičius.
Juozapo Blažiūno nuotr. 2010

6. Simonas Čechavičius.
Šv. Kotrynos sužieduotuvės.
1838 m. restauravo Martynas Januševičius.
Juozapo Blažiūno nuotr. 2010

Nuostabios Benediktinių bažnyčios centriniame altoriuje yra puikus Čechavičiaus nutapytas šv. Kotrynos paveikslas, kuris vienoje vietoje, globėjos [šv. Kotrynos] drabužio draperijoje, praplėštas arba pradegintas žvakės, o apie 1838 m. paveikslas pataisytas ir atnaujintas gero dailininko (žinovai ir patys dailininkai pripažįsta garsaus senų ir sugadintų paveikslų restauratoriaus p. Januševičiaus darba).³⁸

Iš truputį vėlesnės kartos Vilniaus meno mokyklos auklėtinių pažymėtinas Rustemo mokinys Kanutas Ruseckas (1800–1860), 1818–1821 m. studijavęs Vilniaus universiteto Piešimo ir tapybos katedrose. Gavęs stipendiją, 1821–1822 m. studijavo Paryžiuje pas dailininką Guillaume'ą Guillon'ą Lethière'ą (1760–1832), o nuo 1822 iki 1831 m., kaip ir Smuglevičius, Italijoje Šv. Luko akademijoje Romoje pas Vincenzo Camuccini (1771–1844), Bertelį Thorvaldseną (1770–1844) ir Prancūzų akademijoje Romoje (*Académie de France à Rome*) pas Antoine'ą-Jeaną Grosą (1771–1835). 1831 m. sugrįžo į Vil-

³⁸ *Ibid.*, p. 76–77.

nių, kur nuo 1843 m. iki pat mirties mokė piešimo ir tapybos Bajorų institute, vertėsi ir privačiomis pamokomis. 1856 m. kartu su tapytoju Vincentu Dmachauskū (1805/1807–1862) ir skulptoriumi Kazimieru Jelskiu (1782–1867) Vilniuje mėgino įkurti meno mokyklą³⁹.

Yra žinoma, kad 1833 m. pradėjus restauruoti Vilniaus Šv. Teresės bažnyčią, šios bažnyčios klebonas karmelitas Mauricijus Pčickis (Maurycy Pczycki, 1770–1844), buvęs Rusecko bendramokslis iš Vilniaus universiteto Tapybos ir piešimo katedros, pasikvietė Rusecką restauruoti freskų ir paveikslų. Apie tai 1838 m. rašo Homolickis:

Pačiam tėvui Mauricijui, kaip žinovui ir dailės mėgėjui, vadovaujant ir padedant gabiam dailininkui p. Ruseckui, sena spalvota ir pilka sienų tapyba bei skliautų paveikslai nuvalyti [...]. Aliejiniai paveikslai kruopščiai nuvalyti ir atnaujinti [...]. Pagaliau p. Ruseckas nutapė (Šv. Teresės bažnyčiai) tris puikius šoninių altorių paveikslus: šv. Jono, šv. Mykolo ir šv. Petro apaštalo, kurie pakeitė senuosius. Taip ši, kadaise niūri ir apleista, bažnyčia tapo šviesi ir puošni.⁴⁰

1834 m. Ruseckas restauravo Vilniaus Aušros vartų koplyčios paveikslą Švč. *Mergelė Marija*⁴¹ (il. 7). Jurgis Remeris (Jerzy Remer, 1888–1979), aprašydamas šį paveikslą ir aptardamas ankstesnius atnaujinimus bei restauravimus 1927 m., pažymėjo, kad 1834 m. atnaujindamas paveikslą Ruseckas labai nesėkmingai restauravo rankas⁴².

1837 m. liepos 23 d. Vilniaus kapitula kartu su tapytojais Martynu Januševičiumi ir Antanu Jankevičiumi, skulptoriumi Francesco Andriolli ir architektu Karoliu Podčašinskiu restauruoti Vilniaus katedrą pakvietė ir Rusecką, kurio pagrindinis uždavinyš buvo restauruoti gerokai apnykusias Michelangelo Palloni freskas Šv. Kazimiero koplyčioje⁴³. Dailininkas Smakauskas apie tai rašė:

Tapybiniu atlikimu tik tada bus galima įsitikinti, kai p. Ruseckas, kuris šiuos du Šv. Kazimiero koplyčios paveikslus valė, paaiškins, ar šiandien matomi teptuko

³⁹ *Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje / Vilniaus meno mokykla ir jos tradicijos*, pod redakcją Jerzy Malinowski, Michał Woźniak, Rūta Janonienė, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1996, p. 290–291.

⁴⁰ *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, t. 1, p. 77.

⁴¹ Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 46.

⁴² *Ibid.*, p. 46.

⁴³ Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska: W jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, cz. 1, Wilno: Nakład i druk Józefa Zawadskiego, 1912, p. 249.

pabraukimai bei štrichai atsirado valant, ar ir prieš tai jie buvo.⁴⁴

1849 m. Ruseckas laiške sūnui Boleslovui Ruseckui užsiminė apie tai, kad restauravo Volskių giminės rinkiniuose esančius senus bažnytinius paveikslus⁴⁵.

1855 m. Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčią ir benediktinių vienuolyną priskyrus prie etatinių vienuolynų, gaunančių finansavimą iš valstybės, gautos lėšos buvo panaudotos tvarkyti bažnyčios vidų ir „atnaujinti“ paveikslus: „šventovės vidus atnaujintas kartu su visais paveikslais, kuriuos tvarkė paprašytas dailininkas Mirskis“⁴⁶. Greičiausiai tai buvo Vilniaus dailininkas Stanislovas Mirskis, 1841 m. nukopijavęs 18 istorinių kostiumų piešinius, Rusecko sukurtus 1823 m. Romoje⁴⁷.

1855 m. Vilniaus Šv. Dvasios (dominikonų) bažnyčioje buvusį⁴⁸ apie 20 Jelenskių giminės portretų rinkinį, sukurtų nuo XVII a. pabaigos iki XIX a. pradžios, restauravo⁴⁹ Liudvikas Jelenski (Ludwik Jeleński). Apie šį restauratorių kol kas nėra nieko žinoma, tačiau galima spėti, kad būdamas tos

7. Švč. Mergelė Marija. Vilniaus Aušros vartų koplyčia. 1834 m. restauravo Kanutas Ruseckas. 1927 m. nuotr.

⁴⁴ Wincenty Smokowski, *op. cit.*, p. 199.

⁴⁵ Vladas Drėma, *Kanutas Ruseckas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 181.

⁴⁶ Dominik Cezary Chodźko, „Kościół i klasztor Panien Benedyktynek w Wilnie“, in: *Pamiętnik Religijno-Moralny*, t. 5, Warszawa, 1858, p. 481–514.

⁴⁷ Vladas Drėma, *op. cit.*, p. 72.

⁴⁸ Į Vilniaus Šv. Dvasios (dominikonų) bažnyčią paveiksłai greičiausiai perkelti iš 1844 m. caro įsakymu uždarytos Vilniaus Viešpaties dangun žengimo vardo bažnyčios ir šaričių (misionierių) vienuolyno, nes šioje bažnyčioje buvo Jelenskių giminės mauzoliejus. Nors 1859 m. vienuolių misionierių pastangomis bažnyčia gražinta tikintiesiems, tačiau nėra žinoma, ar buvo gražinti ir Jelenskių giminės portretai. Tikėtina, kad paveiksłai vėl buvo atsidūrę senoje vietoje, bet sovietų valdžiai uždarius bažnyčią, paveiksłai vėl buvo perkelti į Šv. Dvasios (dominikonų) bažnyčią, iš kurios 1973 m. perduoti saugoti LDM tapybos fondams.

⁴⁹ Paveikslo *Juozapo Jelenskiego portretas* (LDM, Inv. Nr. 9) nugarinėje pusėje yra įrašas: *odnowił Ludwik Jeleński / 1855 R: Lutego 12: / Skorbucony* (1973 m. LTSRS Dailės muziejaus

pačios – Jelenskių – giminės, sutvarkė portretų rinkinį norėdamas paminėti garsius ir garbingus giminės darbus (apie tai tarsi liudija įrašas paveikslo nugarinėje pusėje, kurio paskutinis žodis *skorbuciony* gali būti verčiamas į lietuvių kalbą kaip „su pagarbiu nuolankumu“). Atnaujinimo metu daugelis paveikslų buvo dubliuoti ant naujos drobės, vaizdinėje pusėje nuvalyti nešvarumai ir patamsėjęs lakas, autorinio dažų sluoksnio ir grunto netekimo vietos gruntuotos restauraciniu gruntu, retušuota aliejiniais dažais. Įdomu tai, kad dubliuotų paveikslų nugarinėje pusėje buvo perkelti įrašai nuo originalios nugarinės pusės, o tai restauravimo praktikoje retai pasitaikantis reiškinys, nes dažnai XIX a. dubliuotų paveikslų įrašai nebūdavo perkeltami, o šiuo konkrečiu atveju, greičiausiai tiesiog būdamas tos pačios giminės atstovas, perkeldamas įrašus Jelenski tarsi iš naujo perrašė savo garbingos giminės istoriją. Atsižvelgiant į panaudotus restauravimo metodus ir medžiagas, taip pat palyginus su kitais panašaus laikotarpio kitų restauratorių atliktais restauravimo darbais ir medžiagomis, galima teigti, kad Jelenski tikrai mokėsi kažkurioje dailės mokykloje, nes jo žinios, naudoti metodai ir medžiagos yra artimos to laikotarpio įvairių dailės mokyklų studentų ir dėstytojų naudotiems restauravimo metodams ir medžiagoms.

Remiantis šiuo metu turima informacija apie Vilniaus bažnyčių ir vienuolynų restauruotus paveikslus nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. vidurio, galima išskirti dvi restauravimo priežastis:

1. Suplanuotas tikslinis paveikslų restauravimas. Tikslinio restauravimo atvejai sietini su paveikslų perkėlimu iš vienos bažnyčios į kitą arba iš vieno tos pačios bažnyčios altoriaus į kitą. Perkėlimo metu paveikslai greičiausiai būdavo restauruojami, nes nešvarūs⁵⁰ ar laiko pėdsakų⁵¹ pažeisti kūriniai negalėjo būti patalpinami naujoje vietoje. Taip pat tikslinis paveikslų restauravimas sietinas su aptaisų uždėjimu ir paveikslų karūnacija, nes aptaisų pritvirtinimo ar karūnacijos iškilmių metu paveikslai turėjo atrodyti nepriekaištingai, tarsi simbolizuodami amžinąjį gyvenimą. Dažniausiai tikslingai būdavo restauruojami vertingi (dėl autoriaus, siužeto ar kūrinio istorijos), tikinčiųjų pagarbą pelnę ir malonėmis garsėjantis bažnyčių ir vienuolynų paveikslai, taip pat privačių asmenų dailės rinkinių eksponatai.

(dab. LDM) restauracinių dirbtuvių tapybos skyriaus restauruotų darbų protokolai, f. 1, ap. 4, b. 107, p. 89a).

⁵⁰ Dulkės, pelėsiai ir patamsėjęs lakas.

⁵¹ Drėgmės, saulės šviesos ir karščio poveikis iššaukia pagrindo deformacijas, taip pat autorinio grunto ir dažų sluoksnio pažeidimus (ištrupėjimai iki pagrindo).

2. Priverstinis paveikslų pažeidimų restauravimas. Tokio restauravimo atvejai susiję su įvairiais mechaniniais pažeidimais, įtakotais suirutės⁵² laikotarpių. XIX a. pasitaiko restauravimų, susijusių su priverstiniais paveikslų perkėlimais⁵³, taip pat su jų paskirties pasikeitimu. Paveikslai taip pat restauruoti kai buvo pažeisti priežiūros metu⁵⁴ ar neužtikrinus saugių laikymo sąlygų. Tokiu atveju dažniausiai pasitaikantys paveikslų pažeidimai yra įtakoti įvairių gamtos reiškinių⁵⁵ ir natūralaus senėjimo procesų.

RESTORATION OF PAINTINGS IN CHURCHES AND
MONASTERIES OF VILNIUS CITY FROM THE END OF THE 18TH
CENTURY TILL THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY

Juozapas Blažiūnas

Summary

The technique for the restoration of art works dominated by the middle of the 18th century described as the “renewal” of art works is often shown by the violations of authorial paintwork during the cleaning, as well as complete or partial painting on of the visual side of the painting by replacing the authorial idea or composition and the creation of impression of the painting “renewal”. At the end of the 18th century, qualitatively new restoration changed and apparently evident, which is characterized by the view that old paintings are valuable for their authenticity, history, plot, authorship and worship, and therefore they must be conserved and restored, and it is necessary to uncover the hidden previous “renewals” or time damages during the restoration. Such a restoration concept was formulated by the ideas of the Enlightenment epoch; attitude of romanticism was favourable to it, too; it encouraged to show interest in the past of the country, collection and conservation of ancient monuments. There are obviously noticeable links of the change in the concept of restoration with the Painting and Drawing

⁵² Vagystės, gaisrai, karai, sukilimai ir kt.

⁵³ XIX a. tai sietina su carinės Rusijos valdžios ribota Katalikų Bažnyčios veikla, kai buvo uždaryta daugelis bažnyčių ir vienuolynų. Tuo metu prasidėjęs paveikslų perkėlimas iš uždarytų vienuolynų ir bažnyčių į dar veikiančias bažnyčias daugeliu atvejų buvo pakankamai spontaniškas.

⁵⁴ Dažnai pasitaikantys paveikslo autorinio sluoksnio pažeidimai yra pervalymai, atsiradę šalinant įvairius nešvarumus (pvz., dulkes ir patamsėjusį lako sluoksnį).

⁵⁵ Didelė drėgmė (lietus ir potvyniai) ar drėgmės trūkumas (sausas patalpos klimatas), intensyvi šviesa (ilgalaikis tiesioginis saulės spindulių poveikis) ar karštis (apšvietimui naudotos žvakės, patalpų šildymas, gaisrai), vėjas (skersvėjis).

Department established at Vilnius University, the students and academics of which restored vestigial art works in various churches and monasteries of Vilnius city. Later, after the closure of Vilnius University, various students of Russia and European art schools of Lithuanian origin continued their successful restoration of art works. And only thanks to these restoration works carried out, valuable art works have been conserved for the faithful and laity, which now adorn the churches of Vilnius city or are conserved in funds of various museums.